

УДК 378+812'76

Т. М. Корольова, О. В. Александрова

СТИЛІЗАЦІЯ СОЦІОЛЕКТУ МОЛОДІ В КІНОДІАЛОЗІ

Художні фільми є безмежним джерелом структурних утворень розмовного стилю. Діалог це найважливіший компонент актуалізації соціальних відносин киногероїв в комунікативному процесі, який відтворює мовну поведінку учасників діалогу.

У роботі доведено, що усне діалогічне мовлення молоді, присутнє в художніх фільмах, це прийом стилізації, який використовується для створення ілюзії вірогідності спілкування, слугує надійним та релевантним джерелом лінгвістичних досліджень

Ключові слова: соціолект молоді, кінодіалог, мовленнєва поведінка, самовираження.

Художественные фильмы являются безграничным источником структурных образований разговорного стиля. Диалог это важнейший компонент актуализации социальных отношений героев киноэкрана в коммуникативном процессе, что отображает речевое поведение участников диалога.

В работе доказано, что устная диалогическая речь молодежи, представленная в художественных фильмах, это прием стилизации, который используется для создания иллюзии подлинности общения, служит надежным и релевантным источником для лингвистических исследований.

Ключевые слова: социолект молодежи, кинодиалог, речевое поведение, самовыражение.

Feature films are the boundless source of structural formations in colloquial style. A dialog is the major demonstration of film heroes' socializing and a communicative process reflects the verbal behavior of the participants of a dialog.

It has been proved that the dialogic speech of the youth presented in feature films is to be regarded as a kind of stylization aimed at creating the illusion of communicative authentic. It serves as the reliable and relevant source for linguistic researches of young people's sociolect peculiarities

Key words: sociolect of young people, film dialogue, verbal behaviour, self-expression.

Істотні відмінності, які існують в науковій літературі відносно визначення терміну “соціолект молоді”, встановлення хронологічних меж цієї групи осіб, діапазону соціальних ролей, надають проблемі дослідження особливої своєчасності. Крім того в сучасному мовознавстві бракує систематизованої інформації щодо особливостей молодіжного мовлення.

Спроби лінгвістичного тлумачення та наукового опису різноманіття ненормативних шарів мови, зокрема соціальних діалектів, стикаються з проблемою відсутності точних лінгвістичних дефініцій релевантних термінів. Проте, можна констатувати існування загальної номінативної бази, трактування якої варіюється залежно від лінгвістичної школи. За основу беруться або поняття, запозичені з зарубіжних лінгвістичних шкіл, або терміни, утворені за аналогією з іноземними, в окремих випадках відбувається переосмислення традиційних понять вітчизняної лінгвістики. Доцільним вважаємо зазначити, що, навіть оперуючи однаковими термінами, вчені вкладають в них різне наповнення, що ніякою мірою не сприяє розв’язанню існуючих термінологічних проблем у даній галузі.

У сучасній лінгвістиці на позначення нестандартних елементів мовлення поруч використовуються такі дефініції, як “соціолект”, “жаргон”, “арго” та “сленг”, термінологічне значення яких може як розмежовуватися, так і живатися синонімічно. Деякі автори свідомо уникають уживання вищезазначених термінів і оперують поняттям “мова молоді” [1].

Термін “соціолект”, уведений у науковий обіг В. Є. Полівановим, який використовував його для позначення соціально обумовлених варіантів мови, визнається універсальним і найбільш адекватно виражає сутність соціальної стратифікації мови [2]. При цьому термін “соціальний діалект” у науковій літературі вживається як у дуже широкому, так і в дуже вузькому сенсі.

При широкому розумінні соціолекту до категорії соціальних діалектів вносять усі або майже всі соціально зумовлені різновиди мови, незалежно від їхніх структурно-мовних та функціональних особливостей, тобто під соціальним діалектом розуміється “специфічна форма існування і функціонування мови, притаманна певній соціальній групі” [3, с. 12].

Лінгвістичний енциклопедичний словник наводить таке визначення соціолекту: “мова певних соціальних груп”, а також “варіанти

загальнонародної мови, притаманні певним економічним, кастовим і релігійним групам населення” [4, с. 133].

Враховуючи існуючі в лінгвістичній літературі суперечності щодо термінології субстандартних систем, І. О. Соболева [5] пропонує обмежитися двома універсальними для всієї соціально маркованої лексики термінами: соціолект, під яким розуміється “мовна система особливого роду, яка використовується тією чи іншою соціальною групою як засіб комунікації в процесі інтерного спілкування” і соціолектизм — “основна одиниця соціально-професійної диференціації словникового складу мови”. Обґрунтованість такої переваги, крім універсальності наведених дефініцій, авторка вбачає в тому, що терміни жаргон, аргі, сленг з самого початку мали і зберегли пейоративну оцінку, і, незважаючи на всі спроби “пом’якшення” або “реабілітації” даних понять, за ними назавжди залишиться зневажливо-пейоративна оцінка. Терміни ж соціолект і соціолектизм зберігають експресивно-оцінні конотації, що містяться у традиційних термінах, і, будучи нейтральними в оцінному плані, приводять до єдиного спільного знаменника однорідні соціально-професійні диференціації словникового складу будь-якої мови [5, с. 26]. Відзначимо, що, обґрунтовано, на наш погляд, звужуючи номенклатуру одиниць субстандарту, авторка водночас обмежує й обсяг поняття “соціолект” лексичним мовним рівнем.

Вважаємо за необхідне конкретизувати поняття “соціолект молоді” у межах дослідження соціолінгвістичними параметрами його носіїв.

Підкреслимо, що соціолект молоді обумовлений обмеженістю контингенту носіїв і базується на відповідності двом критеріям — віковому і світоглядному.

Доцільним вважаємо зазначити, що вікова термінологія не відрізняється однозначністю, і в наукових роботах, присвячених вивченню мовлення молоді, вік носіїв даного соціального діалекту значно варіюється. Так Л. П. Крисін до “носіїв молодіжного жаргону” (у термінології автора) зараховує учнівську та робочу молодь (студентів, школярів старших класів, молодих робітників), почасти молоду технічну та гуманітарну інтелігенцію у віці приблизно від 22–23 до 33–35 років [6, с. 76], тобто молодих людей у віковому діапазоні 15–35 років. Такої ж позиції щодо вікових меж носіїв соціолекту молоді дотримується і низка інших дослідників [7, с. 23; 8, с. 8].

Разом з тим деякі лінгвісти значно звужують верхню планку вікового діапазону, обмежуючи її 25 роками [9, с. 79]. Інші до числа носіїв соціалекту молоді зараховують і молодших школярів, тобто дітей у віці 6–7 років [10, с. 167]. При цьому більшість дослідників підкреслюють умовність виділених ними вікових рамок.

Такі істотні відмінності у визначенні вікової планки свідчать про те, що при визначенні мовленневих особливостей носіїв соціалекту молоді враховується не тільки біологічний показник, а й соціальний статус його носіїв, важливими постають не тільки хронологічні межі, а й змістовні ознаки певних життєвих етапів. Хронологічний вік прямо або опосередковано позначає суспільне становище індивіда, характер його діяльності, діапазон соціальних ролей і т. п. Чинник віку розуміється в широкому сенсі — як психічний, психофізичний і соціальний стан мовця та цілого соціуму, що проявляється як у субкультурі (норми поведінки, вибір одягу, художні смаки), так і у відповідній мовленнєвій поведінці.

У своєму дослідженні О. О. Аніщенко [11] піддає детальному аналізу психологічні передумови усвідомленої необхідності у створенні специфічної “мови” спілкування, визначаючи оптимальний вік носія соціалекту молоді. Нижній вік авторка обмежує підлітковим періодом, коли вперше виникає свідомо потреба у прихованій від офіційної мовної культури формі існування. Саме в підліткових групах, як підкреслює дослідниця, формуються певні норми і моделі поведінки, у спілкуванні один з одним застосовується словесна недбалість, навіть зневажливість, що руйнує кордони та дистанції, загальним надбанням підлітків стають оригінальні, з їхньої точки зору, словесні вирази.

Властиву підліткам гру у вживанні мови підкреслює Л. П. Кри-сін: “Підліток експериментує зі словом, то навмисно спотворюючи, то переосмислюючи, то вставляючи в такі поєднання, в яких воно не вживається... максимально використовуючи всі можливості, надані системою даної національної мови” [6, с. 40]. Бажання висловити почуття, емоції, переживання, які не відчувалися раніше, спонукає підлітків вживати в мовленні слова своєрідні й експресивні.

Важливою ознакою підлітково-юнацьких субкультур є слідування моді, яка визначає мовну манеру, вибір слів. Складовою частиною молодіжних субкультур (і їхнім відображенням) постає жаргон, користування яким передбачає “усвідомлення себе членом даного со-

ціуму, причому сам соціум негласно регламентує право на відповідну поведінку” [7, с. 67]. Корпоративність, яка є основною характеристикою жаргону (у термінології дослідників), супроводжується вживанням певних слів, фраз — свого роду індикаторів, за якими можна відрізнити “свого” від “чужого” [12, с. 39]. У соціолекті молоді повною мірою реалізується потреба протиставити свій колектив усім іншим колективам.

Верхню вікову планку носіїв соціолекту молоді О. О. Аніщенко пропонує обмежити 30 роками, тобто закінченням періоду юнацтва, настанням “дорослості”, яка характеризується відносною фінансовою незалежністю, новими соціальними ролями, поступовим витисненням елементів соціолекту молоді з мовлення дорослих людей. Епізодичність вживання соціолектизмів в усному мовленні людей середнього та старшого віку авторка розцінює як прагнення мовців емоційно забарвити власне мовлення.

Найактивнішими носіями соціолекту молоді (жаргону в термінології авторки) О. О. Аніщенко визнає молодих людей у віці від 11–12 до 28–30 років, підкреслюючи при цьому, що їх склад неоднорідний — це школярі, студенти вищих і середніх навчальних закладів, молоді робітники і службовці [11].

Деякі дослідники (наприклад, О. В. Степаніщенко, А. М. Грачов) проводять диференціацію у межах виділеної ними вікової групи носіїв молодіжного соціолекту. Так, А. М. Грачов розрізняє соціолект молоді (жаргон в його термінології) підліткового та раннього юнацького віку [10]. О. В. Степаніщенко виділяє, принаймні, три підгрупи молоді — від 14 до 18 років, від 18 до 22–25 років і від 25 до 30 років [13]. Таку періодизацію авторка підкріплює низкою соціальних позицій: отримання паспорта, законодавче оформлення прав і обов’язків, виборче право, професійна освіта та ін.

Доцільним вважаємо зазначити, що в даний час, на думку соціологів, спостерігається “зміна вікових меж статусу молоді”, що пов’язано, насамперед, з подовженням термінів навчання, а значить, з “наростаючим запізненням зі вступом до повноправного дорослого життя” [11]. У зв’язку з цим доцільно розглядати соціолект молоді в контексті молодіжної культури, точніше, субкультури. Носіїв молодіжних жаргонізмів, як зазначає А. М. Грачов, об’єднує не тільки вік, а й “належність до певної соціальної молодіжної групи” [10, с. 167].

Кожна конкретна соціальна система та відповідна їй культура охоплює різні підсистеми або субкультури, які характеризуються своїми специфічними рисами, способом життя, світосприйняттям. Під поняттям “молодіжна субкультура” в соціології розуміють езотеричну, урбаністичну культуру, створену молодими людьми для себе; елітарну культуру, націлену на включення молодих людей у суспільство; приватну культурну підсистему всередині системи офіційної, базової культури суспільства, що визначає стиль життя, ціннісну ієрархію і менталітет (тобто світосприйняття, умонастрій) її носіїв.

У якості основного параметра, що представляє молодіжну субкультуру як особливий тип культури у межах соціуму, визнається наявність власної “картини світу” — тобто сукупності уявлень і всієї суми знань представників молодіжної субкультури та молодіжного соціуму про навколишню дійсність, на основі яких формується цілісний образ соціального світу та власного місця в життєвому просторі.

У сучасних умовах молодіжна субкультура часто перетворюється на середовище соціалізації молоді. Належність до молодіжної субкультури виробляє у значній частині молоді певну життєву позицію, систему цінностей і взаємин з людьми та світом, тобто формує менталітет молодих людей. Ціннісні орієнтації субкультури впливають на ставлення її носіїв до світу і на стосунки зі світом, на їх самосвідомість і самовизначення.

Молодіжна субкультура відображає своєрідну опозиційну “філософію” життя. Г. Еман, аналізуючи чинники, які зумовлюють появу СМ, виділяє наступні:

- 1) протест — “своя” мова як інструмент протесту проти дорослих;
- 2) відмежування — обмежений доступ дорослих у світ молоді;
- 3) правдоподібність / істинність — вираження індивідуальності в мовній поведінці;
- 4) ігровий та інноваційний аспект — мовні ігри за допомогою мови;
- 5) афективно-емоційний аспект — вираз негативних емоцій;
- 6) комунікативно-економічний аспект — мова молоді конкретніше, економічніше і зручніше, ніж стандартна мова, краще висловлює суб’єктивні почуття і настрої [14].

Деякі дослідники виділяють у СМ такі функції, як пізнавальна, яка допомагає членам певного співтовариства впізнавати один

одного за допомогою молодіжного сленгу (у термінології авторів), світоглядна, що уможлиблює спілкування в замкнутому середовищі, зі своїм поглядом на життя, ціннісними установками та певною лексикою, та творчу, яка проявляється в тих випадках, коли виникає потреба виразити те, що не можна передати нейтральною лексикою [15]. Проте, на наш погляд, пізнавальна функція співпадає з емотивно-оцінною, тому що в її основі лежить не ідентифікуючий чинник, а експресивний; творча функція співпадає з власне комунікативною, націленою на вербалізацію дійсності; світоглядна функція знаходить своє вираження як у емотивній, так і у комунікативній функціях, які є опосередкованими нею.

Соціолект молоді як компонент молодіжної субкультури, втілення її цінностей, народжується як результат емоційно-оцінного ставлення носія соціолекту молоді до навколишнього світу, тому соціолект молоді розглядається як втілення світовідчуття, менталітету сучасної молоді, вербалізатор буття її носіїв, знань молоді про світ, уявлень про ієрархію цінностей, ставлення до фактів дійсності. Соціолект молоді обумовлений емоційно-психологічним запитом, оскільки виражає не стільки приналежність до певної соціальної групи, скільки емоційну надмірність, максималізм, особливе уявлення про життєві цінності, особливий стиль і манери поведінки, властиві молоді.

Характерними рисами молодіжної комунікації є невимушений, неформальний, жартівливий тон спілкування, високий ступінь емоційності, прагнення до нестандартного самовираження, притаманного цій віковій групі. Необхідність постійно демонструвати свою приналежність до даної субкультури й одночасно неналежність до інших субкультур, що в різній мірі характерно для представників будь-яких соціальних утворень, призводить до створення деякого набору ідентифікуючих ознак, що підлягають демонстрації. Такими є не тільки зовнішні аксесуари, але й вербальні репрезентанти даної субкультури, які демонструють мовну приналежність її носіїв. У молодіжній сфері спілкування на перший план виходить не прагнення засекретити мову, а прагматико-ідеологічна ідея протиставити свою мораль, свої ідеали, свій образ думок і свою поведінку світу дорослих, загальноприйнятим соціальним і поведінковим зразкам.

Враховуючи вищевикладене, у межах дослідження носіїв соціолекту молоді, слідом за О. О. Аніщенко [11] та низкою інших до-

слідників [10], відносимо представників молодіжної субкультури у віковому діапазоні 15–30 років без диференціації у межах даного вікового діапазону. Зазначимо, що визначені межі є умовними — першорядним чинником віднесення індивіда до суб'єкта соціолекту молоді вважаємо його самоідентифікацію з молодіжною субкультурою, світоглядом, що знаходить відображення у відповідних мовленнєвих характеристиках.

Мовленнєві особливості СМ визначаються властивими йому позалінгвальними ознаками, які визначаються як умовами перебігу спілкування (усний характер мовленнєвого продукування), так і соціальними параметрами його носіїв. Зокрема, можна відзначити такі, як невідповідність, невимушеність та стереотипність мовленнєвих актів, переважаючи побутову тематику, діалогічну форму спілкування, залежність від позамовної діяльності учасників, емоційну насиченість, спонтанний характер вираження, конкретність, образність, фамільярність.

Особлива емоційність, експресивність СМ пов'язана з самою природою невимушеного, розкутого мовлення. Тут мовець може вільно висловити своє ставлення до світу, обставин, подій, осіб. СМ прагне мовними або невербальними засобами інтенсифікувати оцінку, внести до вислову семантичне значення підвищення / пониження ступеня, і в цьому тенденції, що діють в усному висловлюванні, виявляються протиставленими тенденціям, чинним в області кодифікованої мови, особливо суворих її меж. В оцінних висловлюваннях СМ майже завжди на перший план виступає компонент з суб'єктивно-емоційним забарвленням, який може бути виражений як вербальними, так і невербальними засобами.

Доцільним вважаємо зазначити, що молодіжна мова знаходить своє відображення не лише в безпосередньому спілкуванні між носіями соціолекту молоді в реальних умовах комунікації, а й у мовленні кіногероїв художніх фільмів. Відповідно до теорії академіка В. В. Виноградова мова художньої літератури має вивчатися в двох різних значеннях: 1) у значенні “мовлення” та словесного “тексту”, які частково відображають загальну систему тієї чи іншої національної загальнонародної мови, і 2) у значенні “мови мистецтва”, системи засобів словесно-художнього вираження [16, с. 7]. Виходячи з цього, художній текст розглядається, по-перше, як словесний текст, що ві-

дображає загальну систему досліджуваних мов, по-друге, як часткове втілення загальної системи мови, оскільки відбір, узагальнення та загострення лежать в основі будь-якого художнього твору.

У межах даного дослідження розглядаємо художній текст (та його кіновтілення) як стилізацію-прийом, який використовується сценаристами для створення ілюзії реальності, враження автентичності, природності спілкування.

Художній діалог, який створюється шляхом стилізації “імітаційної матриці”, становить модель найбільш яскравих характеристик розмовного мовлення: безпосередній контакт між партнерами мовленевої взаємодії, спонтанність, маркованість розмовних елементів, інтенсивність вираження емоційно-оцінних характеристик, багатий арсенал аксіологічних засобів.

Слід підкреслити, що діалогічно оформлене молодіжне мовлення в художньому фільмі найбільш органічно виражає комунікативну функцію мови, яка природно проявляється в процесі діалогічної взаємодії людей. До характерних особливостей діалогу належать спонтанність мовних реакцій співрозмовників, залежність репліки як від ситуації спілкування, так і від висловлювань партнера по комунікації.

Виступаючи у якості способу спілкування, діалог перетворюється на найважливіший компонент соціальної взаємодії, оскільки спілкування містить не лише конструювання міжособистісних відносин, а й актуалізацію соціальних відносин у комунікативно-пізнавальній діяльності. Саме художні фільми є безмежним джерелом структурних утворень розмовного мовлення. Діалог сприяє актуалізації особистісних характеристик його учасників. Ціла низка ознак комунікантів, їхній життєвий досвід, а також ситуація спілкування мають величезний вплив і на добір мовних засобів під час діалогічного спілкування, і на всю мовленнєву поведінку учасників діалогу в цілому.

Підсумовуючи, зазначимо, що усне діалогічне мовлення молоді, представлене в художніх фільмах, розглядаємо як стилізацію-прийом, який використовується для створення ілюзії автентичності спілкування, служить надійним і релевантним джерелом лінгвістичних досліджень СМ.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Польская Д. М. Язык молодёжи в словаре и тексте (на материале немецкой молодёжной литературы и прессы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Д. М. Польская. — Смоленск, 2013. — 22 с.
2. Жеребило Т. В. Термины и понятия лингвистики. Общее языкознание. Социолингвистика : [словарь-справочник] / Т. В. Жеребило. — М. : Пилигрим, 2011. — 280 с.
3. Цвиллинг М. Я. Функциональный стиль, подъязык и социальный диалект (к вопросу о соотношении понятий) / М. Я. Цвиллинг // Общие и частные проблемы функциональных стилей. — М. : Наука, 1986. — С. 5–15.
4. Лингвистический энциклопедический словарь (ЛЭС) / под ред. В. Н. Ярцевой. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
5. Соболева И. А. О семантико–понятийной соотнесенности и “конкуренции” понятий аргю — жаргон — сленг — социолект / И. А. Соболева // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — 2013. — № 24 (283). — С. 24–31.
6. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л. П. Крысин. — М. : Наука, 1989. — 186 с.
7. Кудрявцева Л. А. Словарь молодежного сленга города Киева / Л. А. Кудрявцева, И. Г. Приходько; ред. Л. А. Кудрявцева // Киевский национальный ун-т им. Тараса Шевченка. Институт филологии. — К. : Аванпост–Прим, 2006. — 198 с.
8. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство” / К. Л. Бондаренко ; Донецький національний університет. — Донецьк, 2007. — 19 с.
9. Копыленко М. М. О семантической природе молодежного социолекта / М. М. Копыленко // Социально–лингвистические исследования / под ред. Л. П. Крысина, Д. Н. Шмелева. — М., 1976. — С. 79–86.
10. Грачев М. А. Русское аргю : [монография] / М. А. Грачев. — Н. Новгород : Изд-во НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 1997. — 246 с.
11. Анищенко О. А. Генезис и функционирование молодежного социолекта в русском языке национального периода : [монография] / О. А. Анищенко. — М. : Флинта : Наука, 2010. — 280 с.
12. Бугаева И. В. Сленг современных семинаристов в аспекте изучения религиозной личности / И. В. Бугаева // Язык. Речь. Речевая деятельность : межвуз. сб. научн. тр. — Н. Новгород, 2004. — Вып. 7. — С. 36–40.
13. Степанищенко О. В. Исследование молодежи как особой социальной группы в социально-гуманитарных науках [Электронный ресурс] / О. В. Степанищенко. — Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-molodezhi-kak-osoboy-sotsialnoy-gruppy-v-sotsialno-gumanitarnyh-naukah>
14. Ehmann H. Ein paar Facts voraus / H. Ehmann // Das neuste Lexikon der Jugendsprache. — München : Verlag C. H. Beck, 2001. — S. 195.
15. Ктитарова Н. К. Український та російський молодіжний сленг як засіб відображення світогляду молодого покоління [Електронний ресурс] / Н. К. Ктитарова, К. В. Мельничук. — Режим доступу : http://confcontact.com/2013_04_17/3_Ktitarova.htm
16. Виноградов В. В. Наука о языке художественной литературы и её задачи (на материале русской литературы) / В. В. Виноградов : доклад на IV Международном съезде славистов. — М. : Изд-во АН СССР, 1958. — С. 1–51.